

СТОРИНКИ ЖИТТЄПИСУ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО

Історична наука і власне сама історія творяться безліччю діячів, які своїм життям і працею визначають характер епохи, перебуваючи в діалектичному зв'язку з нею. Ступінь їх взаємодії зумовлює результативність діяльності тієї чи іншої особи. В історичних дослідженнях персоніфікація завжди посідала чільне місце і зокрема на сучасному етапі розвитку, коли відкритися нові можливості більш адекватного висвітлення історичного процесу і ролі в ньому окремих особистостей. Вивчення минулого України неможливе без визначення внеску окремих дослідників в історіографічний процес, що вимагає глибокого осмислення їх ролі у формуванні історичних концепцій та напрямків розвитку науки, методів дослідження, підходів до джерел. Подібні дослідження мають охоплювати творчість істориків різних історичних епох, всіх наукових шкіл та напрямків. З огляду на це рецензовані праці молодого дослідника Олександра Музичка, що присвячені життю і науковій діяльності одного із провідних вчених другої половини XIX – початку XX ст., ректора Новоросійського університету Федора Івановича Леонтовича, заслуговують на схвальну оцінку.

На розсуд читача О.Музичко пропонує дві роботи, пов'язані з ім'ям Ф. І. Леонтовича. Перша з них – ґрунтовне монографічне дослідження життєвого та творчого шляху видатного вченого.

Відкриває монографію докладний, із багатьма важливими подробицями, нарис життєвого шляху Ф. І. Леонтовича, поданий на тлі суспільно-політичного розвитку Російської імперії. На основі опрацювання широкого кола дослідницької літератури та вперше запроваджених у науковий обіг архівних джерел автор пропонує власну періодизацію життя та наукової діяльності вченого, критерієм якої виступає інтелектуальна еволюція Ф. І. Леонтовича як історика. Щоправда, зважаючи на приблизно однаковий хронологічний проміжок трьох визначених періодів, перевагу О. Музичко надає другому – „одеському” – періоду, підкреслюючи, що це був час найбільшої науково-організаційної активності вченого. З огляду на це автором ґрунтовно висвітлюються сторінки в біографії Ф. І. Леонтовича, пов'язані з його викладацькою та адміністративною діяльністю в Новоросійському університеті та участь в проектах, від реалізації яких залежав науковий потенціал та громадський авторитет університету. Не обходить увагою О. Музичко також і питання реконструкції суспільно-політичних поглядів Ф. І. Леонтовича, пропонуючи розглядати їх в рамках поняття „консервативного лібералізму”, відзначаючи його прихильність до українського національного руху¹. Разом з тим, на нашу думку, слід було приділити більше уваги діяльності Ф. І. Леонтовича у складі наукових товариств (Одеського товариства історії та старожитностей, Юридичного та Історико-філологічного товариств при Новоросійському університеті, Товариства історії, філології та права при Варшавському університеті), тим більш, що автор проводить тезу про те, що Ф. І. Леонтович не був „чистим теоретиком” чи „кабінетним вченим”.

Проблеми, до яких звертається автор у своїй роботі значно ширші за простий виклад біографічного матеріалу. О. Музичко ставить перед собою достатньо складні завдання – розкрити теоретико-методологічні основи творчості Ф. І. Леонтовича, відтворити особливості його історичних поглядів на історію руських земель доби середньовіччя, визначити конкретний вплив, що справила праця науковця на сучасну йому історичну науку та подальші історичні дослідження, – і на достатньо високому науковому рівні вирішує їх. З огляду на це у дослідження логічно вписується другий розділ, де аналізується методологія вченого, що формувалася у річищі позитивістської

парадигми в історичній науці. Зазначаючи, що творча лабораторія істориків права (до когорт яких належав і Ф. І. Леонтович) у другій половині XIX ст. переважно включала потяг до історіософських конструкцій та розробки теоретичних проблем, О. Музичко вказує, що теоретичні основи творчості вченого базувалися на сприйнятті ним головних позитивістських ідей (закономірність і органічність розвитку історичного процесу та плюралізм у дії його чинників), а методологія наукової діяльності відзначалася певною своєрідністю, а саме – використанням порівняльно-історичного методу поряд із широкими узагальненнями історичних явищ².

Науковий доробок Ф. І. Леонтовича розглядається автором у контексті розвитку слов'язознавчих студій та східноєвропейської медієвістики другої половини XIX – початку XX ст. Провідне місце у науковій спадщині Ф. І. Леонтовича посідали праці з історії соціально-правового розвитку руських земель у VIII–XIV ст., проаналізувавши головні з яких, автор намагався відтворити основні положення оригінальної задружно-общинної теорії вченого щодо суспільно-політичного розвитку Русі, дослідити його вивчення системи звичаєвого права та соціальної історії Київської Русі, питання „монгольської спадщини” (третій розділ монографії). Позитивно, що автору вдалося показати розвиток концепції вченого на тлі розвитку сучасної йому історіографії. В результаті О. Музичко приходить до висновку, що погляди Ф. І. Леонтовича, який заперечував концепцію національно-політичної єдності населення Київської Русі та „перетікання” давньоруської історії до Московської держави, твердив про общинний характер давньоруських соціальних відносин, пов'язували його з українською історіографічною традицією в медієвістиці у другій половині XIX – на початку XX ст.³.

Погоджуючись із вже усталеною думкою в сучасній історіографії, О. Музичко визнає Ф. І. Леонтовича одним із найплідніших дослідників XIX – початку XX ст. в галузі історії Великого князівства Литовського. В четвертому розділі він розглядає концептуальні засади наукової діяльності Ф. І. Леонтовича в дослідження державного ладу, соціально-правового, соціально-економічного розвитку руських земель у складі ВКЛ та внесок дослідника у вивчення окремих історичних явищ цієї доби. Відзначаючи тези вченого про ВКЛ як частину загальнослов'янської історії, автор справедливо підкреслює, що Ф. І. Леонтович виявив правові традиції Київської Русі в литовсько-руському праві, сприймав звичаєве право як спільне джерело для давньоруського та литовсько-руського права⁴, а вивчення особливостей утворення ВКЛ та його адміністративно-територіального поділу і управління привело Ф. І. Леонтовича до висновків про те, що з виникненням ВКЛ удільний устрій Русі не закінчив свого існування, а лише увійшов в нову, заключну фазу розвитку. Тим самим, на думку О. Музичка, можна стверджувати, що концептуальні та методологічні засади литуаністичних праць вченого сформувалися в лоні київської школи істориків, а його погляди (зокрема думка про ВКЛ як правонаступника Київської Русі) вплинули на становлення подальших досліджень історії ВКЛ⁵.

Таким чином, Ф. І. Леонтович постає перед читачем як один із видатних представників вищої школи та історичної науки другої половини XIX – початку XX ст.

Окремо слід сказати про оформлення монографії О. Музичка, в якій у зручній формі подано примітки до тексту, додатки, наведено перелік умовних скорочень, складено іменний покажчик, що, безумовно, полегшує сприйняття викладеного матеріалу.

Результатом кропіткої праці є упорядкований О. Музичком біобібліографічний покажчик, присвячений Ф. І. Леонтовичу, який, з одного боку, став логічним продовженням монографічного дослідження автора, з іншого – продовжує започатковану в 1990-х роках серію „Біобібліографія вчених Одеського національного університету

ім. І. І. Мечникова" (зокрема, у випуску „Історія” вже побачили світ покажчики, присвячені В. Григоровичу, О. Маркевичу, Є. Щепкіну).

У рецензованому покажчику автор намагався максимально врахувати досвід попередників, зокрема, збережена структура праці, що дозволило відобразити основні віхи творчої та приватної біографії вченого в зручній для дослідників формі.

Біобібліографічний покажчик складається із восьми розділів. Перші два розкривають біографію Ф. І. Леонтовича: окремо подано перелік основних дат життя вченого та окремо – сторінки його життєпису. Особливої уваги заслуговує біоісторіографічний нарис про Ф. І. Леонтовича, в якому автор не тільки наводить загальновідомий перелік подій, що відбивають життєвий шлях вченого, а і докладно розкриває питання, пов’язані з його науковою діяльністю. З огляду на це Ф. І. Леонтович постає перед читачем як невтомний дослідник, авторитетний викладач, відповідальний адміністратор, словом, людина, що цілковито була віддана науці та університетській освіті. Приділено увагу в нарисі і аналізу наукової спадщини Ф. І. Леонтовича, творчість якого вплинула на становлення досліджень історії української держави і права.

У третьому та четвертому розділах покажчика наводиться хронологічний та тематичний перелік праць Ф. І. Леонтовича, що включають його дослідження звичаєвого права, праці з історії слов’янських народів, роботи з історії Великого князівства Литовського, лекційні курси з історії права, археографічні та бібліографічні публікації, публіцистично-наукові і публіцистичні статті, промови.

Наступні два розділи розкривають творчу лабораторію автора-упорядника покажчика, оскільки містять перелік джерельної та історіографічної бази дослідження життєвого шляху та наукової діяльності Ф. І. Леонтовича. Перелік документальних матеріалів відкривають різного роду архівні джерела. Вражає географічний діапазон опрацьованих документів: матеріали Державного архіву Одеської області, Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Державного архіву м. Києва, Російського Державного історичного архіву, відділу рукописів Російської Державної (Москва) та Національної (Санки-Петербург) бібліотек, Інституту російської літератури (Пушкінський дім), Державного архіву міста Варшава (Польща), відділу рукописів Тартуської наукової бібліотеки (Естонія), Архіву Б. Богішича у Цавтаті (Хорватія). Опубліковані джерела традиційно розподілені на актові (переважно звіти різних навчальних років, протоколи засідань та огляди викладання в Новоросійському університеті), мемуарні та епістолярні, публікації у пресі (статті з „Новоросийского телеграфа”, „Одесского вестника” та „Варшавского дневника”), рецензії та відгуки на праці Ф. І. Леонтовича, статті в словниках та енциклопедичних виданнях. Окремо наводиться література про наукову та громадську діяльність вченого, хронологія якої є достатньо широкою: від праць сучасників Ф. І. Леонтовича до видань 2004 року. Залишається тільки пожалкувати, що автор не систематизував цей розділ тематично чи хронологічно, обравши традиційний алфавітний перелік.

Сьомий та восьмий розділи покажчика мають допоміжний характер і включають алфавітний перелік праць Ф. І. Леонтовича, іменний покажчик та перелік умовних скорочень.

В цілому слід зазначити, що обидві роботи О. Музичка – і монографія, і біобібліографічний покажчик виконані на достатньо високому професійному рівні. Солідна джерельна база, оригінальний матеріал, нові методологічні прийоми, легкий виклад матеріалу роблять дані праці доступними і корисними як для науковців, так і для широкого кола читачів, що цікавляться краєзнавством та історією української науки.

ПРИМІТКИ:

1. Музичко О. Є. Історик Федір Іванович Леонтович (1833–1910): Життя та наукова діяльність. – Одеса, 2005. – С. 47–48, 57.
2. Там само. – С. 73.
3. Там само. – С. 98–99.
4. Там само. – С. 125.
5. Там само. – С. 108.